

- Секция 1. Язык и литературное наследие как факторы формирования информационной культуры личности

Как видим, лексический компонент «голова» в китайских поговорах является репрезентантом мощного и многогранного культурного кода. Семантика компонента выходит далеко за рамки анатомического понятия и служит для выражения фундаментальных для китайской культуры концептов: «Иерархия и коллективизм» (через метафоры лидерства и подчинения); «Социальная гармония» (через предписания о правильном поведении – скромности, уступчивости); «Интеллект и мораль» (через связь с умом и необходимостью исправления); «Воля и действие» (через гиперболические образы усердия, бесстрашия и дерзости).

Исследование показало, что через такую часть тела, как голову проецируются сложные социальные, философские и этические установки, что делает китайские поговорки не просто народной мудростью, но и концентрированным выражением мировоззрения китайского народа.

Список использованных источников

1. Бредис, М. А. Паремнология на перекрёстках языков и культур / М. А. Бредис, Е. Е. Иванов, О. В. Ломакина, Н. Ю. Нелюбова, Ю. А. Петрушевская. – М. : РУДН, 2021. – 246 с.
2. Иванов, Е. Е. Национально-культурная семантика китайских народных устойчивых изречений в лингвострановедческом аспекте (при преподавании китайского языка как иностранного русскоговорящим) / Е. Е. Иванов, Лю Тинтин // Традиционная духовная культура восточнославянских и китайского народов. – Гомель : ГГУ, 2017. – С. 71–73.
3. Лю, Тинтин. Китайско-белорусский словарь пословиц с русскими соответствиями / Лю Тинтин, Е. Е. Иванов // Традиционная духовная культура восточнославянских и китайского народов. – Гомель : ГГУ, 2021. – С. 114–119.
4. 李行健. 现代汉语规范词典. 雪兰莪 : 联营出版. 2004. 1897 頁.

УДК 811.161.3'367

**ПАНЯЦЕ СІНТАКСІЧНАЙ ДАМІНАНТЫ ІДЫЯСТЫЛЮ
Ў ЛІНГВІСТЫЦЫ**

Шаршнёва В. М.

дацэнт, канд. філал. навук

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова, г. Мінск

Мэтай артыкула з'яўляецца характарыстыка навуковых поглядаў на паняцце сінтаксічнай дамінанты ідыястылю. Прыводзіцца агляд даследаванняў, прысвечаных выяўленню сінтаксічных дамінант у мастацкіх творах, указваюцца розныя меркаванні

адносна функцыянавання дамінант у тэорыі фарміравання індывідуальнага аўтарскага стылю. У якасці асноўных сінтаксічных дамінант называюцца розныя тыпы простых і складаных сказаў, парэнтэтычныя канструкцыі, парцэляцыя і сегментацыя.

Ключавыя словы: дамінанта, сінтаксічная дамінанта, індывідуальны аўтарскі стыль (ідыястыль), мастацкі тэкст, сказ.

Ідэя функцыянавання дамінант прайшла ў лінгвістыцы тры этапы. Першапачаткова паняцце дамінанты звязвалася з ключавым паняццем на пэўным адрэзку маўлення, потым стала асновай для тэорыі тэма-рэматычнага члянэння тэксту, яшчэ пазней пачало ўспрымацца як асноўнае ў тэорыі фарміравання індывідуальнага аўтарскага стылю.

Дамінанты ідыястылю вызначаюцца як пэўныя спецыфічныя рысы, якія становяцца характэрнымі для канкрэтнага аўтара і адрозніваюць яго ад нейтральнага стылю. Гэта значыць, у агульным стылявым кантэксце твора ці асобнай яго часткі пэўныя элементы, прыёмы ці асаблівасці з'яўляюцца ўнікальнымі для дадзенага аўтара, фарміруюць яго ідыястыль, вылучаючыся на фоне нейтральнага, агульнапрынятага стылю. Р. Якабсон, вылучаючы шэсць функцый мовы (эматыўную, або экспрэсіўную; канатыўную; рэфэрэнтыўную; інфарматыўную; паэтычную; фатычную; метамоўную) называў дамінантай функцыю, якая з'яўляецца цэнтральнай для пэўнага выказвання ці тэксту [10].

Дамінанта вызначаецца паўтаральнасцю ў тэксце, высокай частатой ужывання, перавагай у шэрагу іншых ідыястылявых асаблівасцей. Імкненне навукоўцаў-лінгвістаў выявіць дамінантныя сродкі маўленчай структуры асобнага мастацкага твора (або шэрагу твораў асобнага аўтара), якія фарміруюць унікальнасць яго арганізацыі, тлумачыцца тым, што іх ужыванне падпарадкавана творчаму, індывідуальнаму стылю, які выяўляецца не толькі ў тым, які з моўных сродкаў выкарыстаны, але і як, дзе, калі, з якой мэтай, які гэта робіць эфект.

Н. М. Папкова ўказвае на тое, што “аналіз, арыентаваны на пошук дамінант, якія арганізуюць ідыястыль, патрабуе ўліку эўрыстычнага патэнцыялу трактовак індывідуальнага стылю мастака, што аформіліся не толькі ў межах лінгвастылістыкі і стылістыкі мастацкага маўлення, але і ў межах стылістыкі тэксту, а таксама кагнітыўнай стылістыкі” [5, с. 7].

На думку Л. А. Новікава, аналіз мастацкай мовы «характарызуецца дэтэрмінантным падыходам, пошукам вядучых, дамінант-

ных маўленчых сродкаў, якія дазваляюць вылучыць галоўныя, “ключавыя” словы, семантычныя тэкставыя палі і да т. п., што арганізуюць цэласнае адзінства мастацкага тэксту ў яго эстэтычным успрыняцці» [4, с. 31].

А. У. Кловак называе ў якасці асноўных крытэрыяў адпаведнасці сродкаў дамінантам ідыястылю “не толькі іх частотнасць у тэкстах, але і сэнсаўтваральную патэнцыю” [1, с. 119–120], сцвярджае, што “дамінантамі ідыястылю становяцца моўныя сродкі, якія з’яўляюцца часткай лексічнай ці сінтаксічнай сістэмы, з прычыны таго што яны валодаюць найбольшай выразнасцю і інфарматыўнасцю” [1, с. 115].

Усю сістэму ідыястылявых дамінант можна падзяліць на тры групы: моўныя (лінгвістычныя): лексічныя, фразеалагічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя; нямоўныя (пазамоўныя, паралінгвістычныя, экстралінгвістычныя): фанатычныя, кінетычныя, графіка-пунктуацыйныя; структурна-кампазіцыйныя: сюжэт, архітэктоніка, абзацны падзел, асобныя прыёмы арганізацыі апавядання (цыклічнасць, паўторы, кантрасты, лейтматывы і інш.).

Сярод моўных дамінант найбольш выразным спосабам самавыражэння пісьменніка, яго ўнікальнага ўспрымання, асэнсавання і адлюстравання свету з’яўляюцца сінтаксічныя. Аналіз аказіянальных сінтаксічных дамінант дазваляе выявіць асноўныя заканамернасці арганізацыі аўтарскага маўлення, вызначыць тыпы характэрных для яго творчасці сказаў, паказаць асаблівасці выкарыстання сінтаксічных фігур і сродкаў сувязі. Да сінтаксічных дамінант адносяцца як пэўныя граматычныя канструкцыі (сказы простыя і складаныя; апавядальныя, пыталыныя і пабуджальныя; клічныя і няклічныя; поўныя і няпоўныя; аднасастаўныя і двухсастаўныя; парантэтычныя канструкцыі і інш.), так і спецыфічныя сінтаксічныя прыёмы (сегментацыя, парцэляцыя, інверсія, сінтаксічны паралелізм і інш.), якія могуць вар’іравацца ў залежнасці ад жанру твора.

Істотным аспектам сінтаксічных дамінант з’яўляецца перавага ў выкарыстанні пэўных тыпаў сказаў. Адны аўтары схільныя да лаканічных, няпоўных сказаў, якія ствараюць эфект дынамізму і напружанасці. Эліптычныя канструкцыі дапамагаюць аўтару стварыць эфект напружання і недаказанасці, пакінуўшы чытачу прастору для ўласных інтэрпрэтацый. Другія, наадварот, аддаюць перавагу складаным, разгалінаваным канструкцыям, напоўненым пабочнымі

элементамі і ўдакладненнямі, што дазваляе ім паглыбіцца ў дэталі і стварыць атмасферу задуменнасці і рэфлексіі. Аналіз даўжыні сказаў, колькасці галоўных і даданных членаў, а таксама тыпу сувязі паміж імі (паратаксіс, гіпатаксіс) дазваляе выявіць асноўныя рысы аўтарскага сінтаксісу.

Простыя і складаныя сказы, з'яўляючыся дамінантамі ідыястылю, адрозніваюцца сваімі функцыямі. Агульная функцыя простых сказаў, на думку В. В. Чупік, заключаецца ў “фармальным маркіраванні значнай інфармацыі ў межах адной лакалічнай канструкцыі. У кантэксце двухсастаўных развітыя і неразвітыя, аднасастаўныя, ускладненыя простыя сказы рэалізуюць мноства патэнцыйна магчымых функцый: акцэнталагічную, эмацыйна-экспрэсіўную, апелятыўную, характаралагічную, функцыю абазначэння новага тэматычнага блока ў апавяданні, актывізацыі чытацкага ўспрымання, стварэння дынамікі, адлюстравання дадатковага паведамлення і інш. Сумяшчэнне некалькіх інфармацыйных блокаў у межах адной камунікатыўнай адзінкі, сінтэзаванне мноства сэнсаў, ускладненне сувязей – агульныя функцыі складаных сказаў (найбольш ярка гэтыя функцыі праяўляюцца на прыкладзе склада-назалежных сказаў)” [9, с. 7–8].

Даследаванне праявічнага сінтаксісу павінна ўяўляць сабой не толькі аналіз спецыфічных маркіраваных элементаў (сегментацыі, парцэляцыі, інверсіі, эліпсісу, сінтаксічнага паралелізму і інш.), але і тыповых для пісьменніка канструкцый (пэўных тыпаў простых і складаных сказаў), што дазваляе “вызначыць дамінантныя кампаненты, якія захоўвае ў межах сінтаксічнай структуры сваіх твораў аўтар на працягу ўсяго творчага шляху ці асобных яго этапаў” [3, с. 17].

Пры мастацкай апрацоўцы маўлення дастаткова распаўсюджаным прыёмам з'яўляецца парцэляцыя, сутнасць якой “заключаецца ў расчлянненні адзінай сінтаксічнай структуры – сказа – на некалькі інтанацыйна-сэнсавых адзінак – фраз, для таго каб узмацняць вобразнасць, перадаць аўтарскія адносіны, вылучыць тую ці іншую частку паведамлення” [2, с. 509]. Парцэляваныя канструкцыі, утвараючы асобы тып выказвання, прымаюць удзел у фарміраванні тэксту, выконваюць спецыфічныя функцыі. Афармленне парцэлята як структурна самастойнай сінтаксічнай адзінкі дапамагае акцэнтаваць увагу на змесце вылучанай часткі, узмацніць найбольш важную

інфармацыю, стварыць у выказванні “новы (дадатковы) рэматычны цэнтр (або некалькі рэматычных цэнтраў)” [8, с. 217].

Паводле І. У. Савіцкай, сінтаксічная трансфармацыя “актуалізуе не толькі сэнсавыя адценні думкі, але і аўтарскую інтанацыю як важны паказальнік актуальнага члянэння выказвання” [7, с. 264]. Відавочна, што даследчык лічыць парцэляцыю адным са сродкаў выражэння суб’ектыўна-мадальнага значэння, у якім працягваюцца адносіны аўтара да паведамлення. Універсалізм парцэляцыі тлумачыцца лінгвістамі амаль поўнай адсутнасцю абмежаванняў у рэалізацыі, разнастайнасцю камунікатыўных і стылістычных функцый, а таксама валоданнем найбольш яркай уласцівасцю гутарковага сінтаксісу, які вызначаецца сваёй перарывістасцю, супрацьпастаўленай сінтагматычнасці і разгорнутасці кніжнага сінтаксісу.

Асаблівым элементам аказіяльнага ўскладнення сінтаксічнай структуры сказа з’яўляюцца парэнтэзы, якія актуалізуюць аўтарскія каментарыі; дапамагаюць абудзіць уяўленне чытача; прыводзяць да нарошчвання сэнсавага аб’ёму асноўнай часткі выказвання; спыняюць лінейны ход апавядання, актуалізуючы яго дадатковы план; акцэнтуюць увагу на праспекцыйна-рэтраспекцыйнай узаемасувязі моўных адзінак. На думку В. У. Русак, парэнтэзы, “адметна характарызуюць аўтарскае маўленне, а значыць, выступаюць як сродак індывідуалізацыі аўтарскага маўлення” [6, с. 37]. Усе адзначаныя ўласцівасці парэнтэтычных канструкцый накіроўваюць на іх актыўнае ўжыванне ў творах мастацкай літаратуры ў якасці дамінанта індывідуальнага аўтарскага стылю.

Значны ўплыў на сінтаксіс ідыястылю аказвае выбар сродкаў сувязі паміж сказамі і часткамі тэксту. Схільнасць пісьменніка да злучнікавай (злучальнай ці падпарадкавальнай) або бяззлучнікавай сувязі, актуалізацыя злучальных сродкаў дазваляюць зразумець, як аўтар арганізуе сваё мысленне, як будзе лагічныя і сэнсавыя сувязі паміж асобнымі элементамі тэксту.

Сучасная мастацкая проза арыгінальна спалучае арыгінальныя дамінантныя сінтаксічныя канструкцыі, накіраваныя на стварэнне эстэтычнага эфекту. Для сінтаксічнай дамінанты характэрна сістэмнасць і паўтаральнасць (устойлівае ўзнаўленне на працягу асобнага твора або ў розных творах аднаго і таго ж аўтара), канцэнтрацыя імпліцытнага зместу, тэкстаўтварэнне (уплыў на агульную арганізацыю тэксту, яго рытм, інтанацыю і спосабы перадачы думкі), апазі-

цыйнасць (вылучэнне на фоне нейтральнага сінтаксічнага фону або ў параўнанні са стылем іншых пісьменнікаў). Да сінтаксічных дамінант адносяцца як пэўныя граматычныя канструкцыі, так і спецыфічныя сінтаксічныя прыёмы. Менавіта сінтаксічныя дамінанты ўспрымаюцца як аснова фарміравання агульнага сэнсавага і эмацыянальна-экспрэсіўнага кантэксту мастацкага твора. Яны не толькі ўплываюць на структурна-кампазіцыйную арганізацыю тэксту, але і надаюць яму выразнасць, дазваляючы аўтару рэалізаваць свае інтэнцыі, акцэнтаваць увагу чытача на важных дэталях, падкрэсліць дыстантную сувязь паміж асобнымі элементамі выказвання, зрабіць больш выразнай і даступнай імпліцытную інфармацыю.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Кловак, Е. В. Паралингвистические средства выразительности как компонент идиостиля / Е.В. Кловак // Вестник Тверского гос. ун-та. Серия : Филология. – 2014. – № 4. – С. 115–120.
2. Культура русской речи: энциклопедический словарь-справочник / под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 840 с.
3. Лебедев, А. А. Поэтический синтаксис П. А. Вяземского : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А. А. Лебедев. – Петрозаводск, 2016. – 236 с.
4. Новиков, Л. А. Художественный текст и его анализ / Л. А. Новиков. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 304 с.
5. Попкова, Н. Н. Доминанты идиостиля поэта-ирониста (на материале текстов Игоря Иргеньева : автореф. дис. ... канд филол. наук : 10.02.01 / Е. В. Полякова ; ГОУ ВПО «Уральск. гос. ун-т им. А. М. Горького». – Екатеринбург, 2007. – 23 с.
6. Русак, В. У. Экспрэсіўны сінтаксіс праявітых твораў Янкі Сіпакова : дыс. ... канд. філ. навук : 10.02.01 / В. У. Русак. – Мінск, 2009. – 129 с.
7. Савіцкая, І. У. Парцэляцыя як асобая сінтаксічная з'ява (на матэрыяле складаных сказаў) / І. У. Савіцкая // Мова – Літаратура – Культура : матэрыялы VI Міжнар. навук. канф. : у 2 ч., Мінск 28–29 кастрычніка 2010 г. [Тэкст] / Беларускі дзярж. ун-т. – Мінск : РІВШ, 2011. – Ч. 1. – С. 236–239.
8. Солганик, Г. Я. Стилистика текста : учеб. пособие / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта : Наука, 1997. – 256 с.
9. Чупик, В. В. Синтаксическая организация идиостиля Ф. М. Достоевского: структурно-семантический и функциональный аспекты : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / В. В. Чупик ; БГПУ им. Максима Танка. – Минск, 2013. – 20 с.
10. Якобсон, Р. О. Лингвистика и поэтика / Р. О. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.